Finnwatch ry:n lausunto
Ulkoasiainvaliokunta
20.11.2024

Asia: VNS 4/2024 vp Kansainvälisten taloussuhteiden ja kehitysyhteistyön selonteko

Finnwatch kiittää mahdollisuudesta lausua ulkoasiainvaliokunnalle koskien kansainvälisten taloussuhteiden ja kehitysyhteistyön selontekoa. Lausumme kunnioittaen seuraavaa:

Yleisesti selonteon painopisteistä

Selonteko keskittyy monessa kohdin suomalaisten yritysten kaupan edistämiseen. Vaikka selonteko erittelee erilaisia kehitysyhteistyön painopisteitä, varsinaiset kehityspolitiikan tavoitteet puuttuvat selonteosta. Erityisesti huomiota ansaitsee se, että Suomen oman kehityspolitiikan päämäärä ei ole enää köyhyyden poistaminen ja eriarvoisuuden vähentäminen. Myöskään kehityspolitiikan ihmisoikeusperustaisuutta ei ole mainittu.

Selonteko korostaa tarvetta "uuteen ajatteluun" ja tunnistaa joitain globaalien markkinoiden keskeisiä megatrendejä (s. 4 ja 6). Ratkaisuksi se tarjoaa kuitenkin vanhoja työkaluja: suomalaisten veronmaksajien varojen ohjaamista yksityiseen voitontavoitteluun kehitysyhteistyön muodossa. Selonteon uusi ajattelu vaikuttaa olevan entistä vahvempaa paluuta 1970–1980-luvulle, jolloin kauppa- ja teollisuuspolitiikka ohjasivat Suomen kehitysyhteistyötä.

Selonteko ei esittele, millä tavalla se vastaa yksityisen sektorin kehitysyhteistyöstä esitettyyn runsaaseen ja painavaan kritiikkiin. Selonteossa aiotaan muun muassa jälleen lisätä Finnfundin rahoitusta. Viimeksi vuonna 2023 Valtiontalouden tarkastusvirasto VTV toivoi kriittisessä tarkastusraportissaan, että Finnfundin rahoituksen enimmäismäärään, kehitysvaikutustavoitteisiin ja toiminnan riskeihin kiinnitettäisiin lisää huomiota.[1]

Kun kehitysyhteistyö valjastetaan kauppapolitiikan välineeksi, on syytä huomata, että yritystoiminnan kautta toteutettavan "kehitysyhteistyön" tilastoinnissa vain epäonnistuneet hankkeet, tappiot, tilastoidaan lopulta kehitysyhteistyöksi. Voitollisista kehitysyhteistyön nimissä tehtävistä sijoituksista ei synny kulua, jota voitaisiin lukea Suomen kehitysyhteistyöksi.

Selonteko ei määrittele sitä, miten kehitysyhteistyön nimissä tehtävä yritystoiminta eroaa tavanomaisesta yritystoiminnasta kehitysmaissa. Yritystoiminta ei ole kehitysyhteistyötä vain siksi, että se tapahtuu kehittyvässä maassa. Määritelmän tarvetta korostaa muun muassa se, että selonteon sitoutumista esimerkiksi työelämän oikeuksien edistämiseen kehittyvissä maissa on vähennetty. Jostain syystä Suomi haluaa edistää vain "naisten ihmisarvoisia työpaikkoja" (s. 22). Selonteon eduskuntakäsittelyssä työelämä- ja tasa-arvovaliokunta onkin aiheellisesti katsonut, että työelämään liittyvät näkökohdat olisivat voineet olla selonteossa voimakkaammin esillä. Valiokunta korosti, että työelämän perusoikeuksien edistäminen

[1] https://www.vtv.fi/tiedotteet/finnfundin-rahoitukselle-pitaisi-maarittaa-enimmaismaara/

Finnwatch ry, Malminrinne 1 B, 00180 Helsinki
www.finnwatch.org

maailmalla hyödyttää myös suomalaisia työntekijöitä ja yrityksiä reilumpana kilpailuna, jossa epäeettisesti toimiva taho ei saa kilpailuetua suhteessa vastuullisesti toimivaan tahoon.

Yritysten kestävyyssääntely tulee mullistamaan kansainvälisen kaupan arvoketjuja

Vaikka selonteko keskittyy kehitys- ja kauppapolitiikan voimakkaaseen yhdistämiseen, se ei tunnista jo muuttunutta toimintaympäristöä. Selonteossa linjataan, että "*Vaikutetaan EU:n kauppaan liittyvään kestävyyssääntelyyn niin, ettei se haittaisi kauppaa tarpeettomasti ja perustuisi ensisijaisesti kannustimiin.*" Selonteko ei huomioi sitä, että kaikki keskeinen yritysten kestävyyssääntely on juuri hyväksytty Euroopan unionissa, ja monelta osin toimeenpano on jo käynnissä tai käynnistymässä. Ainakaan lähivuosien sääntely ei (perustellusti) tule perustumaan kannustimiin, ja on erittäin vaikeaa nähdä tällaista kehityskulkua myöskään tulevaisuudessa. **Metsäkatoasetus** kieltää metsäkatotuotteiden markkinoille asettamisen EU-markkinoille, viimeistelyssä oleva **pakkotyöasetus** kieltää pakkotyötuotteiden asettamisen EU-markkinoille, kansallisessa toimeenpanossa oleva **yritysvastuudirektiivi** asettaa lakisääteisen ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevan huolellisuusvelvoitteen suurille yrityksille ja jo toimeenpantu **kestävyysraportointi** edellyttää kestävyyskysymyksistä raportointia. EU:n **hiilitullit** taas asettavat tullit tietyt päästörajat ylittävälle tuonnille kolmansista maista.

EU:n uusi kestävyyssääntely tulee mullistamaan kansainvälisen kaupan unionissa korostaen kaikissa yritystoimintaa ohjaavissa instrumenteissa ihmisoikeuksien ja ympäristön kunnioittamista sekä Pariisin sopimuksen mukaisia ilmastotoimia. Toimintaympäristön hyvin merkittävä muutos ja sen aiheuttamat tukitarpeet näkyvät kuitenkin selonteossa vain yhdessä lauseessa, jossa keskitytään jälleen laajemman toimintaympäristön sijaan yrityksiin toimijoina. Selonteossa linjataan Suomen tukevan "*suomalaisten ja kehittyvien maiden yritysten kykyä vastata EU:n vastuulliseen liiketoimintaan liittyvän sääntelyn vaatimuksiin*". Ulkoministeriön itsensä teettämässä tutkimuksessa annetut suositukset[2] kestävyyssääntelyyn liittyvistä tukitoimenpiteistä kehittyville maille, oikeudenhaltijoille ja niitä edustaville sidosryhmille on selonteossa jätetty huomiotta.

Monimuotoista kansalaisjärjestökenttää ajetaan alas

Selonteossa korostetaan, että "*kansalaisyhteiskunnalla ja myös suomalaisilla kansalaisjärjestöillä on tärkeä rooli Suomen ulko- ja kehityspoliittisten tavoitteiden toteuttamisessa*". Edelleen selonteko toteaa, että "*Suomen kehitysyhteistyöllä vahvistetaan kestävän yhteiskunnallisen kehityksen edellytyksiä, joita ovat toimiva demokratia, oikeusvaltio, ihmisoikeudet ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta. Kansalaisjärjestöjen työ*

[2] Towards inclusive European CSR policy, 2023, s. 83–84, https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164759/UM_2023_5.pdf?sequence=1&isAllowed=y

on oleellinen osa tätä kokonaisuutta." Tosiasiassa monimuotoista kansalaisjärjestökenttää ollaan ajamassa alas viemällä monilta pieniltä kehitysyhteistyön kentällä toimivilta järjestöiltä kokonaan tai lähes kokonaan valtion rahoitus ilman, että järjestöille on annettu aikaa sopeutua muutoksiin.

Kun kehitysyhteistyön selonteko pyrkii lisäämään yritystoiminnan roolia Suomen kehitysyhteistyössä ja samalla korostaa kansalaisyhteiskunnan roolia kehitysyhteistyössä, on erityisen mielenkiintoista, että ulkoministeriö on kuluvana vuonna lakkauttanut kokonaan kotimaisten yritysvastuujärjestöjen rahoituksen lopettamalla sekä ns. VGK-tuen että muuttamalla UTP-avustuksen kriteerit keskittymään suurelta osin yritysten viennin edistämiseen.

Kestävyyssääntelyn toteuttaminen tulee edellyttämään yrityksiltä ihmisoikeus- ja ympäristöriskien kartoitusta sekä vuoropuhelua oikeudenhaltijoiden ja näitä edustavien tahojen kanssa. Yritysvastuudirektiivin myötä sidosryhmävuoropuhelusta on tulossa lakisääteistä. Nyt, kun kotimaisten yritysvastuukysymyksiin erikoistuneiden kansalaisjärjestöjen rahoitus on haluttu ajaa alas, tulisi selonteossa pohtia, miten tiedontuotanto, vuoropuhelu ja yhteydet oikeudenhaltijoihin erityisesti kehittyvien maiden arvoketjuissa hoidetaan. Kenties yhtenä vaihtoehtona on lisätä vienninedistämispalvelujen palveluvalikoimaan ihmisoikeus- ja ympäristökysymyksiä koskevaa kriittistä tiedontuotantoa sekä ohjata näitä palveluita verkottumaan kehittyvien maiden kansalaisyhteiskunnan ja oikeudenhaltijoita edustavien ryhmien kanssa?

Kaivannaissektorin läpinäkyvyyden ja vastuullisuuden edistämisestä puuttuu konkretia

Selonteossa luvataan edistää "*kaivannais- ja energia-alan läpinäkyvyyttä ja vastuullisuutta ja kehittyvien maiden mahdollisuuksia puhtaaseen siirtymään*". Tavoite on tärkeä, mutta varsinaista konkretiaa selonteosta ei löydy. Tavoite ei näy myöskään lausuntokierrokselle tulleessa kansallisen mineraalistrategian luonnoksessa.

Finnwatch ehdottaa konkreettisiksi toimenpiteiksi muun muassa:

– **Tullitietojen yleisöjulkisuuden lisäämistä.** Kuluvalla parlamenttikaudella EU:ssa jatketaan unionin tullikoodeksin uudistamista. Osana tätä kokonaisuudistusta Suomen tulisi edistää unionissa tullitietojen läpinäkyvyyttä. Tullitietojen julkisuus tulee laajentaa kattamaan tiedot unionin alueelle tuotteita tuovista ja unionista tuotteita vievistä toimijoista. Tiedot tuojista ja viejistä tulee koota ja julkaista tietokannassa keskitetysti EU:ssa perustettavan uuden tullidatakeskuksen toimesta.

– **Mineraalien jäljitettävyyden lisäämistä myös teknisillä ratkaisuilla**. Päättäjien tulee seurata ja tukea hankkeita, jotka pyrkivät luomaan teknologisia ratkaisuja mineraalien

Finnwatch ry, Malminrinne 1 B, 00180 Helsinki
www.finnwatch.org

jäljitettävyyden parantamiseksi. Muun muassa Suomessa on jo kehitetty mineraalien isotooppeihin perustuvaa seurantaa (ks. BATTRACE-hanke), ja jatkohankkeita aiheesta on käynnissä EU-tasolla (muun muassa MADITRACE-hanke). Kun mineraalien seurannalle löytyy teknisesti käyttökelpoisia keinoja, tulisi niiden käyttöönottoa edistää sääntelytoimin. Esimerkiksi EU:n akkuasetukseen sisältyviin tuotepasseihin voitaisiin sisällyttää vaatimuksia mineraalien jäljitettävyydestä kaivostasolle. Tuotepasseja koskevien vaatimusten laajentamista tulisi harkita myös muille vihreän siirtymän kannalta keskeisille tuoteryhmille.

– **Konfliktimineraaliasetuksen puutteiden korjaamista parhaillaan käynnissä olevassa asetuksen uudelleentarkasteluprosessissa.** Voimassa oleva konfliktimineraaliasetus on osoittautunut monelta osin puutteelliseksi. Asetus koskee vain pientä joukkoa yrityksiä eikä se ole johtanut mineraaliketjujen jäljitettävyyden lisääntymiseen kaivostasolle asti.[3] Parhaillaan käynnissä olevassa asetuksen uudelleentarkasteluprosessissa on tärkeää ulottaa huolellisuusvelvoitteet sekä mineraalien että metallien maahantuojien kohdalla koko toimitusketjuun, lisätä mineraalien ja metallien toimitusketjujen sekä asetuksen toimeenpanon läpinäkyvyyttä ja säätää velvoitteiden rikkomusten seuraamuksista. Asetukseen tulee lisätä myös velvoitteet korjaavista toimenpiteistä. Komissiolla on mahdollisuus lisätä läpinäkyvyyttä ja yleisöjulkisuutta myös osana asetukseen liittyvien vastuullisuusjärjestelmien tunnustamisprosessia antamalla läpinäkyvyydelle riittävästi painoarvoa järjestelmien arvioinnissa.

Lisäksi Finnwatch haluaa huomauttaa, että ministeri Tavion juuri lakkauttamalla ja "ideologiseksi" kutsumalla[4] kansalaisjärjestöjen VGK-tuella on toteutettu nimenomaan selonteossa peräänkuulutettuja tavoitteita. Tuella on viime vuosina muun muassa selvitetty esteitä kehittyvien maiden oikeudenmukaiseen vihreään siirtymään, nostettu esiin vetytuotantoon liittyviä mineraaliriskejä kehittyvissä maissa, kiritetty akkumineraalien vastuullisuutta sekä nostettu esiin olemassa olevan konfliktimineraaleja koskevan vastuullisuussääntelyn puutteita.

Kehittyvien maiden omien tulopohjien vahvistaminen edellyttää laajempaa keinovalikoimaa

Selonteossa tunnistetaan tarve tukea kehittyvien maiden omaa veronkantokykyä, jotta mailla olisi jatkossa paremmat edellytykset rahoittaa koulutuksen ja terveydenhuollon kaltaisia julkisia palveluita. Esitetty tilannekuva ja keinovalikoima ovat kuitenkin puutteellisia.

[3] Finnwatch. 2023. Suomalaisyrityksillä puutteita konfliktimineraaliasetuksen noudattamisessa. https://finnwatch.org/fi/tutkimukset/suomalaisyrityksillae-puutteita-konfliktimineraaliasetuksen-noudattamisessa

[4] Iltasanomat, https://www.is.fi/politiikka/art-2000010616043.html

Finnwatch ry, Malminrinne 1 B, 00180 Helsinki
www.finnwatch.org

Selonteon tilannekuvasta ei käy ilmi, että kehittyvien maiden veronkantohaasteet eivät johdu yksin kansallisten verojärjestelmien puutteista. Maiden mahdollisuuksia kerätä verotuloja haittaa olennaisesti se, että kansainvälinen yritysverojärjestelmä ja OECD:n malliverosopimus on rakennettu pitkälti OECD-maiden tarpeisiin pohjautuen. Tämä on johtanut tilanteeseen, jossa kansainvälisestä liiketoiminnasta syntyviä verotuloja ohjautuu kehittyviin maihin vain vähän.

Kehittyvät maat ovat jo vuosia kritisoineet OECD-vetoista kansainvälistä veropolitiikkaa, jossa kehittyvien maiden mahdollisuudet vaikuttaa myös näihin maihin vaikuttaviin veropäätöksiin ovat hyvin rajalliset. Viime vuonna käynnistynyt YK-vetoinen kehysverosopimuksen valmisteluprosessi on pitkään kaivattu yritys korjata tätä epäkohtaa. Suomen tulisi parhaansa mukaan tukea tätä kehityskulkua, jolla kehittyvien maiden osallistumista kansainvälisen veropolitiikan määrittämiseen – ja siten omien veropohjiensa vahvistamiseen – voidaan tukea. Toistaiseksi Suomi on kuitenkin ollut neuvotteluissa lähinnä passiivinen sivustaseuraaja.

Kehittyvien maiden kotimaisen tulopohjan vahvistamista ja maiden verojärjestelmien kehittämistä ei myöskään kannata jättää yksin selonteossa mainittujen kehityspankkien ja kahdenvälisen viranomaisyhteistyön varaan. Hyviä tuloksia voidaan saavuttaa myös muiden toimijoiden kanssa tehdyllä yhteistyöllä. DRM-tukea tulee jatkossakin ohjata esimerkiksi African Tax Administration Forum ATAF:in kaltaisille alueellisille toimijoille.

Finnwatch ry, Malminrinne 1 B, 00180 Helsinki
www.finnwatch.org